

JE WAS ZÓ WELKOM!

GODS TROOST NA ZWANGERSCHAPSVERLIES

MARLENA DU TOIT
BRAAM KLOPPER
JUSTINE PIKE

BIJSLUITER

Hoewel het al bijna 25 jaar geleden is, kan ik het me nog goed herinneren. Kort nadat wij zelf door de pijn van een miskraam waren heen gegaan, raakte een van onze beste vriendinnen zwanger. Hun kindje zou een nakomertje zijn, maar de zwangerschap was een aangename verrassing en het kindje was erg welkom. Na de eerste echo werd hun droom verstoord door de uitslag. Ja, ze was zwanger en ja, de zwangerschap verliep voorspoedig, maar vermoedelijk zou hun kindje het downsyndroom hebben. Wat zij en wij echter het meest schokkend vonden, was de vanzelfsprekendheid waarmee er in het ziekenhuis vanuit werd gegaan dat de afspraak voor een abortus dan maar meteen moest worden ingepland. Het was een overrompelende ervaring voor onze vrienden.

Met die ervaring in het achterhoofd is het goed dat er in dit boek aandacht is voor het feit dat ook jullie als lezers mogelijk te maken hebben gehad met een dergelijke gang van zaken. En toen misschien een beslissing hebben genomen waarvan jullie achteraf nog altijd de pijn en mogelijke spijt voelen. Als jullie met de pijn van zo'n beslissing worstelen, is er hulp voor jullie. Achter in dit boek zijn adressen opgenomen van organisaties die jullie bij het verwerken van het verlies van een kind, door een miskraam, stilgeboorte of beëindiging van de zwangerschap willen ondersteunen. Neem vrijmoedig contact met ze op. Juist op zulke moeilijke momenten gelden de woorden die God al sprak in het paradijs: 'Het is niet goed dat de mens alleen is.' Veel sterkte!

OPGEDRAGEN

*Aan alle patiënten met wie ik het
pad van verlies bewandeld heb.*

Marlena du Toit

*Aan Karen – mijn vrouw,
die mij in alles steunt.*

Braam Klopper

*Aan ons allerliefste dochtertje, Emma.
Jouw leven heeft dat van ons voor
altijd veranderd. Jij bent zeker deel
van de vreugde die voor ons ligt!*

Justine Pike

De bijbelteksten zijn overgenomen uit de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV21), tenzij anders aangegeven.

JE WAS ZÓ WELKOM!

Gods troost na zwangerschapsverlies

Copyright © 2017 Braam Klopper, Marlena Du Toit, Justine Pike
Originally published under the title *Leeg* by Lux Verbi, an imprint
of NB Publishers, Cape Town, South Africa in 2017.

Copyright Nederlandse editie © 2020 Uitgeverij Gideon
Auteurs: Marlena Du Toit, Braam Klopper en Justine Pike
Vertaling: Tobya Jong
Redactie: Loes Rijksen-van den Tol
Met dank aan: Deborah Venema
Omslagontwerp en typografie: Jonathan Reining | Jore ontwerp
Jaar van uitgave: februari 2024

Uitgave: Uitgeverij Gideon, Hoornaar, Nederland
ISBN: 978-90-5999-184-2
NUR: 707

www.gideonboeken.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een databank, of doorgegeven in welke vorm of op welke wijze dan ook - behalve voor korte citaten in recensies of artikelen - zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

Voorwoord door Deborah Venema | 7

Voorwoord door Réchelle Vermaak | 11

DEEL 1

DE MEDISCHE FEITEN - *DR. MARLENA DU TOIT* | 14

Inleiding | 15

Definitie en terminologie | 22

Statistieken | 24

De medische feiten | 26

Oorzaken van zwangerschapsverlies | 36

Behandelingsopties | 73

Wat gebeurt er met het lichaam van mijn
overleden baby'tje? | 81

De herstelperiode na een verlies | 83

Toekomstig zwangerschapsverlies voorkomen | 86

DEEL 2

IS ER LEVEN NA EEN MISKRAAM? - *PASTOR JUSTINE PIKE* | 114

Mijn verhaal | 115

DEEL 3

HET ROUWPROCES, GELOOFSVRAGEN EN JE BEELD VAN GOD

- *DS. BRAAM KLOPPER* | 150

Inleiding | 151

Miskramen – het meest miskende verlies | 151

Het rouwproces | 156

De begrafenis of uitvaartdienst | 182

Jij en je man | 184

Rouw en depressie | 189

Geloofsvragen en je beeld van God | 190

Troostrijke schriftgedeeltes | 211

DEEL 4

HET VERHAAL VAN ANDEREN | 214

Lizettes verhaal | 215

Rechélles verhaal | 235

Annemies verhaal | 257

De juiste hulp vinden | 259

VOORWOORD

DEBORAH VENEMA

Als je de titel van dit boek leest - *Je was zó welkom!* - voel je direct de impact op je hart. Marlena du Toit, Braam Klopper, en Justine Pike geven in dit boek een diepgaande beschrijving van het verlies van een zo zeer gewenst kindje.

Ik kan me mijn zwangerschappen nog goed herinneren. Avonden lang struinde ik het internet af, op zoek naar informatie over de groei van mijn kindje; elk pijntje of gevoel onderzocht ik grondig. Maar wat als die pijntjes niet zo onschuldig blijken te zijn? Waar vind je dan de antwoorden? En hoe zoek je die antwoorden binnen je geloof in God?

Marlena du Toit geeft op gedetailleerde wijze inzicht in wat er in het lichaam van een vrouw kan gebeuren waardoor het leven van het kindje niet tot bloei komt. Ze belicht medische feiten, oorzaken van het verlies in verschillende fases van de zwangerschap, en beschrijft de lichamelijke fases die een vrouw doorloopt tijdens en na het verlies van een kindje.

Braam Klopper neemt jou als lezer verder mee in het verwerken van het verlies van je kindje. Hij schuwt de grote geloofs-vragen niet en biedt liefdevolle antwoorden, onderbouwd met bijbelteksten. Zijn eerlijke bespreking van hoe het verlies kan

uitwerken binnen een huwelijk raakte me diep; het moet een zware last zijn voor partners. Door de emoties van mannen en vrouwen afzonderlijk te benoemen, schept hij begrip en inzicht in de stappen die nodig zijn om het verlies samen te kunnen verwerken.

Justine Pike deelt haar eigen verhaal midden in het boek, bijna als een dagboek dat de lezer dag voor dag meeneemt in haar verhaal van verlies, haar ervaringen en emoties.

Tijdens een reis naar Zuid-Afrika werden mijn man en ik uitgenodigd door goede vrienden. Daar ontmoetten we Justine, haar man en kinderen. Een vrolijke jonge vrouw met sprankelende ogen, even vrolijke dochters, en een diepe passie voor God. Ik wist op dat moment niet welk verlies Justine en haar gezin hadden doorgemaakt. In dit boek beschrijft Justine uitgebreid haar verhaal, op bijzonder kwetsbare wijze. Ze deelt haar verdriet, haar worsteling met God, en reikt tevens handvatten aan om weer op te staan in het leven, met geloof in een God die troost en nieuw leven schenkt.

Tijdens onze reis kreeg onze dochter van 6 jaar gezondheidsproblemen, wat zelfs resulteerde in een ambulance-oproep van haar basisschool. Gelukkig liep het goed af, en nu is ze een sterke, gezonde tiener. Het was afschuwelijk voor me om als moeder duizenden kilometers ver weg te zijn. Justine bemoedigde me in gebed en deelde een visioen dat ze van God ontving. Ze beschreef een zilveren ring die tussen de vingers van God werd gehouden, buiten de tijd en deze wereld. God sprak: 'Ik heb een verbond gesloten met jullie dochter. Ik zorg voor haar.' Met betraande ogen hoorde ik haar aan en ik vond

rust in het geloof in Gods bescherming voor onze dochter. Een belofte die buiten tijd en ruimte staat. Ik geloof dat dit geldt voor elk kindje, groot of klein. Het is als een ring van belofte in Gods hand!

Toen we in onze gemeente (waar mijn man Jonathan voorganger is) te maken kregen met gemeenteleden die een miskraam hadden, ging ik op zoek naar informatie. Net als tijdens de eerste keer dat ik zwanger was, verdwaalde ik op het internet, zocht ik opnieuw daar naar hulpmiddelen. Ik vond veel schrijnende verhalen, maar een uitleg en een boek vol geloof of handvatten waren niet te vinden. In gebed en gesprekken konden we de mensen in de gemeente begeleiden, maar het zou zo fijn geweest zijn om ze ook een boek te hebben kunnen geven.

Toen we Zuid-Afrika verlieten, gaf Justine ons een kopie van de originele, Afrikaanse versie van dit boek mee. Ik nam het mee naar huis en las het, zo goed als mijn Zuid-Afrikaans dat toeliet. Ik werd bemoedigd door de deskundige verhalen, grondige onderbouwingen en de ervaringen van andere vrouwen.

Ik weet dat er een grote behoefte is aan een helder en duidelijk boek over het verlies van een kindje tijdens de zwangerschap. In onze christelijke wereld kan het er soms stevig aan toegaan, met verwijten en mogelijke geestelijke oorzaken die rouwende ouders diep raken en kunnen kwetsen. Door dit boek te vertalen naar het Nederlands geloof ik dat er een helder boek is toegevoegd dat steun en bemoediging kan bieden juist wanneer dat zo hard nodig is.

Een boek vertalen en uitgeven in het Nederlands is geen eenvoudige taak. Mijn gedachten gingen meteen naar Uitgeverij Gideon, waarvan ik de uitgever en zijn vrouw jaren geleden heb leren kennen als mensen met een hart van goud en een diepe toewijding aan God. We spraken elkaar en zij zagen meteen de urgentie om het boek in het Nederlands te vertalen en uit te geven.

Als je *Je was zó welkom!* leest zullen de tranen vloeien en je zult geraakt worden door de woorden. Ik geloof dat dit boek je zal bemoedigen en handvatten zal bieden voor de toekomst. God is een God van wonderen, troost en liefde. Ik ben de auteurs van dit boek dankbaar voor de zorg die ze eraan hebben besteed. Daarom beveel ik dit boek van harte aan aan alle rouwende ouders, broers en zussen, familieleden en vrienden. Lees het en leef mee. Jouw steun en gebed maken het verschil.

Deborah Venema

DEEL 1

DE
MEDISCHE
FEITEN

DR. MARLENA DU TOIT

INLEIDING

Als we jong zijn, dromen we allemaal van de dag waarop we zelf een kindje zullen hebben. Zelfs de vrouwen onder ons die niet veel met poppen gespeeld hebben. Dat is ook logisch, want we zijn opgegroeid in een wereld waarin familie belangrijk is, waarin het leven draait om gezinnen. Om opa's en oma's, ooms en tantes, neefjes en nichtjes. De meeste vrouwen, hoe stoer en onafhankelijk ze verder ook zijn, herkennen dat verlangen. We dromen ervan om op een dag zwanger te raken, en misschien zelfs vaker dan eens; misschien zou je wel twee of drie kindjes willen. Of hoop je gezegend te worden met een tweeling.

Als jonge vrouwen verliezen we ons soms in onze dromen, om op die manier lange dagen van werken of studeren door te komen. Maar als dan de juiste man op je pad komt, die je leven op z'n kop zet en je vlinders in je buik bezorgt, komt de vervulling van die dromen dichterbij. En als dan de huwelijksklokken luiden, begint er een heel nieuwe fase in je leven. Al snel nadat je iemands 'vrouw' geworden bent (en jijzelf misschien nog aan die titel moet wennen), beginnen je tantes toespelingen te maken op trippelende kindervoetjes. Sommige vrouwen willen eerst hun carrière opbouwen; veel vrouwen willen eerst een poosje genieten van het leven samen met hun man. Anderen kunnen niet wachten om moeder te worden. De keuze is aan jou. Maar de mogelijkheid om zwanger te raken

blijft een uniek onderdeel van ons wezen als vrouw.

Zwanger zijn betekent een leven vol dromen en hoop. Als je in blijde verwachting bent, zie je uit naar wat je nog niet kunt zien, maar waar je wel met je hele hart in gelooft.

Als een getrouwd stelletje nadenkt over het stichten van een gezin, hebben ze allebei hun eigen ideeën over dat proces. Meestal is het de vrouw die haar cyclus bijhoudt, die maand na maand kruisjes in haar agenda zet, trouw haar vitamines slikt en hoop koestert... om dan, opgewonden en een tikkeltje nerveus, haar eerste zwangerschapstest te doen. En zowaar! Twee streepjes...

Op dat moment krijgen de meisjesdromen van een vrouw vaste vorm. Als ze naar haar zwellende buik kijkt, kan ze het piepkleine baby'tje bijna rond zien spartelen. In eerste instantie denkt ze nog niet zoveel aan de geboorte zelf, maar stelt ze zich voor hoe het zal zijn om haar eigen gezonde, mollige baby'tje in haar armen te houden en de borst te geven. En ze krijgt een nieuwe titel: mama.

Ze droomt over hoe haar kindje zal groeien en één... twee... drie jaar wordt. Ze ziet de feestjes al voor zich, compleet met verjaardagstaarten en vriendjes die in de vreugde delen. Ze vraagt zich af hoe de eerste schooldag van haar kindje zal zijn en mijmert over de jaren die volgen. Over de basisschool, de middelbare school en de vervolgopleiding die het – waarvan ze op dat moment nog niet meer gezien heeft dan twee roze streepjes – zal doen. Ze droomt over de talenten die haar kindje zal hebben en wat het allemaal zal presteren, en stelt zich voor dat het op een dag volwassen is en zelf een eigen gezin begint. Ze ziet zelfs haar kleinkinderen al voor zich... En maakt dan haar allereerste afspraak bij de dokter of verloskundige.

Haar man leeft in zalige onwetendheid. Hij heeft geen idee van de droomwereld waarin zijn vrouw ronddwaalt; hij ziet eigenlijk alleen dat zijn vrouw soms misselijk is, dat ze zo weinig energie heeft dat ze met de kippen op stok gaat en allerlei vreemde eetgewoontes ontwikkelt. Toch gaat hij met haar mee naar die eerste afspraak.

De eerste afspraak, waarbij ook een echo gemaakt wordt, wordt meestal ingepland in de achtste week van de zwangerschap. De zwangere vrouw en haar man zijn blij en opgewonden, maar ook nog een beetje voorzichtig. Ze vragen zich af wat er tijdens die eerste afspraak zal gebeuren en wat er gezegd en gezien zal worden. Om nog maar te zwijgen van de waslijst aan vragen die door hun hoofd spookt! In de meeste gevallen is er goed nieuws, en dienen de misselijkheid en vermoeidheid een fantastisch doel.

Helaas krijgen sommige vrouwen tijdens de afspraak in die achtste week een verdrietig bericht te verwerken. Ze krijgen niet het nieuws waar ze op gehoopt hadden. Ze zien geen hartje kloppen. En met dat verdrietige bericht spat hun droomwereld in stukken.

Als ik zoiets hoor, moet ik altijd denken aan een gedeelte uit het achtste hoofdstuk van Romeinen, vers 18-30:

‘Ik ben ervan overtuigd dat het lijden van deze tijd in geen verhouding staat tot de luister die ons in de toekomst zal worden geopenbaard. De schepping ziet er reikhalzend naar uit dat de luister van Gods kinderen openbaar wordt. Want de schepping is ten prooi aan zinloosheid, niet uit eigen wil, maar door Hem die haar daaraan heeft onderworpen. Maar er is hoop, omdat ook de schepping zelf zal worden bevrijd uit

DEEL 2

IS ER LEVEN
NA EEN
MISKRAAM?

PASTOR JUSTINE PIKE

MIJN VERHAAL

Een kind verliezen is zonder meer een van de ergste dingen die een ouder kan overkomen. Dit overweldigende verlies doorleven, en het verwerken van de emoties die daarbij komen kijken, is soms onmenselijk moeilijk. Bijna iedereen kent wel iemand die een kindje verloren heeft, en veel van ons hebben dit zelf meegemaakt.

Voordat mijn man en ik verkering kregen, droomden we allebei van een gezin met vier kinderen. Het was echt een gedeeld verlangen. Toen we ontdekten dat ik onverwachts zwanger was van ons derde kind – toen ons tweede dochtertje acht maanden was en de oudste twee jaar – waren we dolblij. We waren super enthousiast, want we wilden dat kindje heel graag. Ze was deel van ons plan, van onze droom. Drie weken lang was ik ervan overtuigd dat mijn leven niet volmaakter kon zijn dan het nu was. In die periode boekten we zelfs een vakantie – onze eerste gezinsvakantie ooit.

Op 21 februari 2013 postte ik dit berichtje op Facebook:

Deze week... is Pikey#1 voor het eerst op het potje gegaan; Pikey#2 is begonnen met kruipen en het hartje van Pikey#3 is begonnen met kloppen... Zo trots op de mijlpalen van onze drie kindjes!

Ik was zes weken zwanger toen ik op donderdagochtend vroeg wakker schrok uit een nachtmerrie. Ik had gedroomd dat mijn kindje die donderdagochtend om tien uur zou sterven. Het was een enorm traumatische ervaring. Ik had nog nooit in mijn leven zulke heftige emoties gehad. Maar tien uur kwam en ging... en ik was opgelucht dat het alleen maar een nachtmerrie geweest was.

Een nacht vol bloed

Een week later gingen we op vakantie. Wat heerlijk om dat met alle drie onze kinderen te mogen doen!

Op 3 maart 2013 postte ik:

Eindelijk! Onze eerste gezinsvakantie in vijf jaar... Zon, zee en strand, we komen eraan! Met Bella, Livia, Pikey & Henry Pike.

Mijn beker vloeide over.

Maar een paar uur later was mijn beker gevuld met pijn, bloed en het overlijden van ons kind.

Ik kreeg hevige krampen en het bloeden stopte maar niet. Voordat we naar het ziekenhuis gingen, lag ik languit op de badkamervloer en riep ik het uit naar de Heer. Ik stortte mijn hart bij Hem uit en smeekte Hem het leven van ons kindje te sparen.

Ik kon pas op donderdag bij de dokter terecht, en moest van woensdag op donderdag in het ziekenhuis blijven. De hele nacht hebben we samen met vrienden en familie gebeden, in het vertrouwen dat ons kindje de volgende ochtend nog zou leven. Precies een week na mijn droom, die donderdagochtend om tien uur, wees de dokter naar het televisiescherm om ons te laten zien dat het hartje van ons kindje niet meer klopte. En wij

werden geconfronteerd met de harde waarheid: we hadden zojuist op de echo ons dode kindje gezien. Het was de weg die we moesten bewandelen, en er was helemaal niets wat wij daaraan konden veranderen.

Ik was volkomen in shock. Ik had nooit gedacht dat zoiets ons ooit zou overkomen. Ik kon er met mijn verstand niet bij. De dokter zei tegen me dat het goed was, dat ik mocht huilen. Maar daarna duurde het nog best een tijdje voordat de bom echt insloeg en mijn hele leven aan diggelen ging.

De paar uur die ik op de curettage moest wachten, in een vreemd dorp, alleen in een kamertje waar mijn gezin niet mocht komen, waren de eenzaamste en akeligste uren van mijn leven. Vlak voor de curettage heb ik nog met mijn kindje gepraat en het steeds opnieuw gesmeekt me te vergeven dat ik het niet had kunnen beschermen, dat mijn lichaam het had afgestoten. Ik kon niet geloven dat dit echt gebeurde.

Een beschermd leventje

Ik heb van jongs af aan geleefd in de bescherming van Gods goedheid en zegen. Ik weet nog goed dat ik met een christelijk dans- en theaterkamp mee was en we onze verhalen met elkaar deelden, en dat ik de enige van de hele groep was die nog nooit iets traumatisch had meegemaakt. Zolang ik me kan herinneren heeft God mij beschermd. Ik heb als kind al veel wonderen gezien en meegemaakt. Daarom stond ik mezelf die eerste 24 uur niet eens toe om rekening te houden met de mogelijkheid van een miskraam. Ik geloofde met mijn hele hart dat het kindje nog zou leven.

Dit is het eerste berichtje dat ik na de curettage aan mijn familie en vrienden stuurde:

DEEL 3

HET ROUW-
PROCES,
GELOOFS-
VRAGEN
EN JE BEELD
VAN GOD

DS. BRAAM KLOPPER

INLEIDING

In dit gedeelte van dit boek kijken we vanuit pastoraal-therapeutisch perspectief naar zwangerschapsverlies. Ons startpunt is dat zwangerschapsverlies een wezenlijk verlies is, dat ten volle erkend dient te worden en waarover je diepgaand mag rouwen, zelfs als de samenleving geneigd is dit verlies weg te wuiven of te bagatelliseren.

Wat je hier leest over het proces van rouw zal je verdriet niet wegnemen. Toch kan het een groot verschil maken om te weten dat jouw manier van rouwen normaal is en heb je wellicht baat bij praktische richtlijnen die je helpen bij het doormaken van dat proces.

Ik bid dat je te midden van je diepe verdriet iets van Gods liefde, troost en tegenwoordigheid mag ervaren.

MISKRAMEN - HET MEEST MISKENDE VERLIES

Voordat we ons verdiepen in het rouwproces zelf, wil ik eerst iets zeggen over miskramen als vorm van verlies.

Als we de term *verlies* gebruiken, kan dat van alles betekenen. Denk bijvoorbeeld aan echtscheiding, het verlies van je baan, een lichaamsdeel of je gezondheid, het verlies van een groot huis wanneer je met pensioen gaat en ergens anders moet gaan wonen, en natuurlijk de dood van een geliefde.

De samenleving maakt over het algemeen groot onderscheid

tussen deze verschillende vormen van verlies. Er is zelfs onderzoek gedaan naar de vraag welke verliezen mensen als het meest traumatisch ervaren.

Wanneer we gebruikmaken van dat soort informatie, moeten we heel goed beseffen dat hierbij uitgegaan wordt van gemiddelden. Mensen zijn unieke wezens en iedereen beleeft een verlies op zijn of haar eigen manier. Hoe diep bepaalde gebeurtenissen ingrijpen, kan per persoon enorm verschillen.

Daarnaast is deze informatie ook uiterst relatief, omdat iemands beleving door allerlei andere factoren beïnvloed wordt.

Zelfs wanneer je een geliefde aan de dood moet afstaan, maakt de maatschappij gebruik van allerlei criteria die bepalen dat het ene verlies toch nog weer groter of moeilijker is dan het andere. De dood van een kind wordt over het algemeen beschouwd als het allermoeilijkst om te verwerken. De dood van een bejaarde wordt gewoonlijk als ‘gemakkelijker’ gezien. Als het overlijden van een bejaard persoon voorafgegaan is door een lang leven of een periode van lijden, wordt het meestal bestempeld als ‘nog gemakkelijker’ of zelfs als een ‘verlossing’. De meeste mensen maken ook nog onderscheid tussen de impact van een snelle, onverwachte dood en de dood van een geliefde na een lang ziekbed.

Voor de meeste classificaties is wel iets te zeggen, maar het blijven generalisaties; meer gebaseerd op iemands persoonlijke mening dan op feiten. Maar ook al zijn we individuen en ook al is de manier waarop we verlies beleven uniek en persoonlijk, toch hebben we te maken met de mening van andere mensen en zelfs met de ‘ongeschreven regels’ van de gemeenschap.

Wat zwangerschapsverlies betreft is het interessant, significant én schokkend om te ontdekken dat er vaak een haast onoverbrugbare kloof bestaat tussen de mening van mensen die ‘binnen staan’ en mensen die ‘buiten staan’ – met andere woorden, mensen die zelf met dit verlies te maken gehad hebben en mensen die van een afstandje hun mening geven. Voor mensen die rechtstreeks door zwangerschapsverlies geraakt zijn (ouders en grootouders) is dit vaak een groot verdriet. Het is geen verlies van ‘iets’ (zoals veel mensen denken), maar het verlies van *iemand*. Zelfs al vindt dit verlies plaats in een vroeg stadium van de zwangerschap, dan nog zullen de meeste mensen hun intense verdriet proberen te verwoorden door te zeggen dat ze hun kindje zijn verloren. Grootouders zullen zeggen dat hun dochter het kindje dat ze verwachtte is verloren. Naast het verlies van dat kleine, ontwikkelende wezentje is er natuurlijk ook het verlies van talloze dromen en idealen, het verlies van een wezenlijk deel van de toekomst van ouders en grootouders: alles wat ze in de toekomst met hun (klein)kind hoopten mee te maken. Zo’n verlies kan niet ‘gerepareerd’ worden. Niets of niemand kan het kindje dat verwacht werd, vervangen.

Ik geloof dat zwangerschapsverlies door de eeuwen heen altijd een traumatisch, wezenlijk verlies geweest is. Toch denk ik ook dat de ontwikkelingen in onze tijd dit verlies nog ‘werkelijker’ gemaakt hebben, en het verdriet intenser. Daarmee bedoel ik technische ontwikkelingen zoals echo’s, die ongeboren baby’tjes haarscherp in beeld brengen.

Probeer je maar eens voor te stellen hoe het veertig jaar geleden was. Niemand wist voor de geboorte van een kind wat het geslacht van het kleine schatje zou zijn – al waren er